

XIII. L E V É L.

*Költ Komáromban, Pünköszt Havdnak
15. Napján.*

*Montesquieu' Törvények' velejének folyta-
tása.*

Azért egy új indító okok vagy arra
hogy eggyesüljenek: és a' társaságban való
életnek kívánása lesz' e' szerez, egy ne-
gyedik Természeti törvény.

III. Rész.

Az írott Törvényekről.

Mihelyt az emberek Társaságban vagy-
nak, el-vesztik az ő erőtelenlégeknek érzé-
fét; meg-szünik az egyenlőség melly közöt-
tök vala, és az ellenféges állapot áll-elő.

Minden különös Társaság kezdi faját e-
rejét érezni; melly szűli az ellenkedésnek ál-
lapotját, nemzetből nemzeibe. A' magá-
nos tagok kezdik minden Társaságban külön
külön érezni a' magok erejeket; a' Társaság-
nak fő fő jussait igyekezi kiki maga haszná-
ra javára fordítani; mellyből támad közöt-
tök az ellenkedésnek állapotja.

M. Gyűj. IV. N.

N

Az

Az ellenséges állapotnak ezen két neve állítja-fel az emberek között a' törvényeket. Úgy gondoltatván az emberek, mint a' kik egy illy nagy Plánétának (bűdös testnek) lakosi, kiknek külömb külömbféle nemzetekre kelle fel-oszlani, vagynak nékiek törvényjeik azon közben és tekintetben, mellyben mind ezek a' nemzetek vagynak egymáshoz képpest; és ez a' *Nemzeteknek Törvényje*. Úgy gondoltatván, mint a' kik ugyan azon egy Társaságban élnek, mellynek gyámolítatni és fenn tartatni kell, vagynak nékiek törvényjeik, azon közben 's tekintetben, mellyben vagynak az igazgatók az igazgattakkal; és ez a' *Társaságnak Törvényje*. Ezen kívül vagynak még nékiek törvényjeik azon közben 's tekintetben is, mellyben vagynak minden polgárok egymás között; és ez a' *Polgári Törvény*.

A' *Nemzeteknek Törvényje* természetel fundáltatott ezen állatáson, hogy a' külömb külömbféle nemzetségeknél, a' békeségnek idején egymással olly kevés gonoszt kelletik tenni, valamint csak lehet valóságos hasznaik' és jussaiknak meg-fértések nélkül.

A' hadakozásnak tárgya a' győzelem; a' győzelemnek a' nyereség; a' nyereségnek a' meg-tartás. Ezen állatásból, és az előbbeniből kell minden törvényeknek foly-

folyni, melyekből a' *Nemzeteknek Törvényje* áll.

Minden nemzeteknél vagyon valami *Nemzetek' törvényje*, és még az *Irokoknál* is, kik külömben a' magok foglyaikat meg-
eszik. Követeket küldenek, és fogadnak
ezek el; hadi- és béke-törvényeket esmér-
nek, tsak az a' hiba, hogy ez az ő *Nemze-
tek' Törvényje* nem igaz állatálokon fundál-
tatott.

A' *Nemzeteknek törvényjeken* kívül,
melly közönségesen minden társaságokat il-
let, vagyon még minden különös Társaság-
nak, *Társaság-béli Törvényje*. Igazgatás
nélkül egy társaság sem állhatna fenn. *A'
minden magános erőnek eggyesítése teszi
azt, a' mit Társaság-béli állapotnak neve-
zünk*, azt mondja igen helyesen *Grávina*.

A' közönséges erő lehet *eggy magános
főnek*, vagy pedig *többeknek* is kezén. Né-
mellyek úgy vélekedtek, hogy mivel az
atyai hatalmat a' természet állította-fel, te-
hát leg-illendőbb volna a' természethez, az
eggy magános fő által való igazgatás. De
az atyai hatalomnak példája semmit sem e-
rősít. Mivel, ha egy részről az atya ha-
talmának valami köze vagyon is az *eggy
magán* való igazgatással: de más részről az
atyanak halála után megint a' testvérek' ha-
talmoknak, vagy a' testvérek' halálok után;

az unokák' hatalmoknak, a' többek által való igazgatással vagyon közök. A' Társaság-béli hatalom, szűkfégesképpen több háznépeknek egyé letteket foglalja magában.

Inkább mondhatjuk azt, hogy a' természethez leg-mérféklettebb igazgatás az, mellynek különös mivólta, leg-jobban meg-eggyez a' népnek, mellyért fel-állíttatott, mi-vóltával, állapotjával.

A' magános erők nem lehetnek egyé, ha tsak minden akaratok egyé nem lesznek. *Ezen akaratoknak egyé-létekben,* azt mondja ismét *Grávina* igen helyesen, *áll a' Polgári állapot.*

A' törvény átaljában nem egyéb, hanem az emberi okosság, a' mennyiben az, a' földnek minden népeit igazgatja; és külön külön minden nemzetiségeknek Társaság-béli és Polgári törvényjeiknek nem egyebeknek kell lenni, hanem tsak azon különös eseteknek, mellyekre ez az emberi okosság által alkalmaztatik.

'Olly' alkalmatosoknak, 's illendőknek kell ezeknek a' néphez lenni, mellynek kedvéért alkottattak, hogy igen nagy véletlen történet legyen az, mikor egy Nemzetnek törvényjei, más Nemzethez illenek.

Szükség hogy szoros közök legyen azoknak a' fel-állíttatott, vagy fel-állíttatandó természetjéhez és fundamentomához; akár
már

már formálják azok azt, mint a' Társaság-béli törvények; akár gyámolítsák 's óltalmazzák, mint a' Polgári törvények.

Kell azoknak hallgatni a' tartománynak *természeti mivoltához* is, a' hideg, a' meleg, avagy a' mértékletes vidékhez, övezethez; a' földnek minéműségéhez, fekvéséhez, nagyságához, a' népeknek életék' módjához, a' mint azok vagy a' föld művelésből, vagy a' vadászatból, vagy a' baromtartásból élnek; alkalmaztattaknak kell azoknak lenni a' szabadságnak mértékjéhez, grádsához, melyet annak mivolta meg-szenvedhet; a' lakosoknak vallásokhoz, hajlandóságokhoz, gazdagágaikhoz, számjokhoz, kereskedésekhez, erköltseikhez, szokásaikhoz. Közeik vagynak azoknak utóljára egymással, közeik vagynak eredetjekkel, a' törvény-tévőnek tzeljával, a' dolgoknak melyeken fundáltattak rendjével. Mind ezekben a' tekintetekben szükség azokat meg-szemlélni.

Ez az, a' mit én ezen munkában vég-be vinni magamra vettem. Mind ezen kö-zöket 's tekinteteket meg fogom én vizsgálni; mind ezeknek észvefége az, a' mit *Törvények' velejének* nevezünk.

Nem választottam-el a' *Társaság' Törvényjeit* a' *Polgári Törvényektől*: mert mint hogy én nem a' törvényekről, hanem

a' törvényeknek velejeokről beszéllek; ez a' törvények' veleje pedig áll azon külömb külömbféle közökben 's tekintetekben, melyekben a' törvények lehetnek a' külömb külömbféle dolgokhoz képest: inkább kellett nékem ezen közöknek és ezen dolgoknak rendjeket követnem, mint sem a' törvényeknek természeti rendjeket.

Leg-elsőben is tehát, meg-fogom vizsgálni azokat a' tekinteteket, melyekben vagynak a' törvények a' természetre, és akár-melly igazgatásnak fundamentomára nézve: és mivel ezen fundamentomnak, állatásnak, leg-főbb köze vagyon a' törvényekhez, igyekezem azt jól meg-esmerni és ki-tanúlni; és ha azt egyszer meg-állíthatom, meg fogja minden látni, miképpen folyjanak abból, mint önnön forrásokból, a' törvények. Azután által lépek a' több tekintetekre, melyek különösebbeknek látszanak, 's a' t.

III. Könyv. X. Rész.

Az engedelmeségnek külömbfége, a' mértéklett és a' szabad kényű igazgatások alatt.

A' szabad kényre igazgattatott Tárfafagokban, felettébb való engedelmeséget kíván, az igazgatásnak természete; és a' Fejedelem' egyszer meg-tudott akaratjának, ily tsalhatatlan munkálkodásának kell lenni,

va-

valamint egyy a' másíknak ellenébe hajított golyóbífének.

Nints itt helye semmi enyhítésnek, mértékletnek, alkudozásoknak, idő halasztásoknak, bűnváltságoknak, szószóllásoknak, mutogatásoknak, semmi javallásnak hasonló jóra, vagy jobbra. Az ember egyy olly teremtmény, a' ki engedelmeskedik egyy más teremtménynek, a' ki akar.

Az illy tartományban színtűgy nem vetheti az ember elő a' maga félelmét a' dolognak jövőndő ki-menetelére nézve, valamint rosz következéseit, a' szzerentsének makátsfágával nem mentegetheti; az embereknek forsa itten, mint az oktalan állatoké, tsak az izgatás, az engedelmeiség, a' fenyték.

Semmit sem használ itt a' természetnek érzéseivel, az Atya eránt való tisztelettel, a' gyermekek és feleségek eránt való gyenge szzeretettel, a' betsületnek törvényjeivel, az egészségnek állapotjával elő állani; megment a' parantsolat; 's ez elég.

Midőn Perfiában a' Király egyfzer valakit meg-ítelt, már a' végett többé ő véle szóllani nem lehet, sem kegyelemért esedezni. Ha mindjárt részeg lett volna is, ítéletének még is mind egygaránt végbe kellené vitetni: külömben ellene mondana maga magának; a' törvény pedig maga magának

nak ellene nem mond. E' vólt itt eleitől fogva a' gondolkozásnak módja; a' 'Sidók' ki irtattatása végett ki adott parantsolatja *Asvénusnak* meg nem másoltathatván, ezt az útát találták-fel, hogy inkább megengedteték azoknak a' magok védelmezése.

Van mind az által egy dolog, melly a' Fejedelem akaratjának ellenébe tétettetik; ez a' Vallás. El-hagyja ember atyját; főt meg is öli azt, ha a' Fejedelem parantsolja; de bort nem iszik, ha mindjárt a' Fejedelem akarja és parantsolja is azt. A' Vallásnak törvényei felsőbb parantsolatunk, mivel azok mind a' Fejedelemnek mind a' jobbágyoknak adattak. De a' természeti törvényekre nézve, nem így vagyon náluk a' dolog; a' Fejedelemtől fel-tézik, hogy az már többé nem ember.

Az egy Urú, de mértéklett Társaságokban, meg-szorított a' hatalom az által, a' mi azokban a' rúgó; az az a' betsület által, melly mint valamelly magán Úr (*Monarcha*) uralkodik a' Fejedelmen és népen. Nem hozattatnak itt annak elő a' Vallásnak Törvényei; ezzel nevetségesnek látszanék az udvari ember maga is maga előtt: hanem szüntelen a' betsületnek törvényei hánytorgattatnak. Ebből szükféges mértékletek származnak az engedelmeiségben; a' betsület természet szerént tsudálatos képzelődéseknek

va-

vagyon alájok vetve, és az engedelmeiség mind azokhoz alkalmaztatja magát.

Ámbár ezen két igazgatásokban, különböző legyen is az engedelmeiségnek módja: mindazáltal a' hatalom ugyan azon eggy. Akármelly felé forduljon a' magán Úr, ő nyom többet, le-húzza hirtelen a' mérték nyelvet, 's szavát fogadják. Az egész különbség tsak ez, hogy a' Monárkhiában a' Fejedelem', éles bé-látása, és a' Miniszterek abban véghetetlenül alkalmasabbak és gyakoroltattabbak a' munkákban, mint sem a' szabad kényyre igazgattatott Társaságban. 's a' t.

VII. Könyv. IX. Rész.

*Az Affzonyoknak állapotjokról, a' különböző
külömbféle igazgatások alatt*

Az Affzonyok magok tartóztatással bírnak a' Monárkhiákban; mivel a' rangoknak megkülömböztetése az udvarba húzván őket, abban a' szabadságnak azt a' kényjét öltözik-fel magokra, mellyet tsak egyedül szenvednek ott meg, kellemetességeit indulatját mindenike arra fordítja, hogy szerentséjét elő vigye; és mivel az ő erőtelenségek meg nem engedik nékiek a' kevélységet, hanem a' helyett a' hijában valóságot: a' pompa uralkodik ott szüntelen ő vélek eggyütt.

A' szabad kényyre igazgattatott Társaságokban, nem visznek az Affzonyok pom-

N 5

pát

pát-bé; önnön magok ōk ott a' pompának tárgyjai. Felettebb való rabi állapotúaknak kell nékiek lenni. Követi mindenik az igazgatásnak kényjét, és tsak azt vífzi magával bé, a' mit más helyeken is lát, hogy bé-vitetett. Mivel ottan a' törvények kemények, és azoknak egyszerűbe elég tétettetik, félnek attól, hogy az Affzonyoknak szabadságok valamelly zűrzavart ne okozzon. Az ō patvarkozásaik, magok gondolatlanfágaik, ellenkezeseik, édes hajlandófágaik, írigy buzgófágaik, visszálkodásaik, az a' mesterfég melly által az apró lelkek a' nagyokat magok pártjokra húzzák, soha se lehetne ott fontos következés nélkül.

Továbbá, mivel a' Fejedelmek az illy tárfaságokban, az emberi természetből játékot űznek; azért fok feleségeik vagynak, és ezer meg ezer okok kötelezik ōket azoknak bé-zárafokra.

A' Köz-tárfaságokban az Affzonyok a' törvénynek ereje szerént szabadofok, és az erköltsök által tartatnak zabolán; számkivetetett abból a' pompa, és azzal együtt a' veszettség is, és a' vétkek.

A' Görög városokban, a' holott nem éltek az emberek az alatt a' vallás alatt, melly azt tanítja, hogy az emberek között, maga az erköltsöknek tisztasága is, egy része legyen a' virtusnak; a' Görög városokban,

ban, a' holott zabolátlan kényre uralkodott a' vak gonosz; a' holott a' szívetnek csak egy oly formája vala, melyet szemérem nélkül ki mondani nem lehet; holott azonban a' házassági életnek leple alá, csak a' barátság vonta vala magát: az Affzonyoknak virtusok, tisztaságok, együgyűségek olyanok valának, hogy alig látott valaha valaki oly nemzetet, mely ezen tekintetben jobb polgári rendbe lett volna véve.

X. Rész.

A' Rómaiaknak Házi Törvény székekről

A' Rómaiaknak nem voltak különös Tisztjeik, a' kiknek vigyázások alá bízattak volna az affzonyoknak magok viselésék, mint a' Görögöknél volt. A' Fenyíték-bírák nem vigyáztak ő reájok szívesebben, mint a' Köztársaságnak több tagjaira. A' Házi törvény székeknek fel-állíttatása ki-pótolta, a' Görögöknél e' végre fel-állíttatott Tisztiséget.

A' Férj egybe gyűjtötte az Affzonynak rokonit, és azok előtt ítélte azt meg. Ez a' Törvény széke tartotta fenn az erköltsöket a' Köztársaságban. De ugyan ezen erköltsök tartották-fenn ezt a' Törvény széket is. Ítéletet kelle ennek tenni, nem csak a' törvények' meg-rontásáról, hanem még az erköltsöknek meg-fertéztetésekről is. Hogy pedig

dig az erkölcsöknek meg - fertéztetésekről ítélet tétettethessék, szükfég hogy erkölcsök légyenek.

Ezen törvény-szék' büntetéfinek szabad akarát szerént valóknak kelle lenni; és valóba azok is valának; mert mind az valami a' szemérmességnek mérsékjeit illeti, nem foglaltathatik helyesen Törvény könyvbe. Könnyű abban Törvények által mérséklet tenni, a' mivel az ember másoknak tartozik; de nehéz azokban mind azt befoglalni, a' mivel magának köteles.

A' házi Törvény-széknek tzelja vala az asszonyoknak közönséges magok viselése: de vala olly gonoszság melly ezen Törvény-széknek fenyítékén feljül, még a' közönséges bevádlnak (idézésnek) is alája vettetett vala; e' vólt a' nösparáznaság: már ez akár azért lett légyen, mivel egy köztársaságban az erkölcsöknek illy nagy meg-fertéztetése által az Igazgató szék magát meg-fértetettnek ítélte; akár azért, hogy az asszonyok mérséketlenfége gyanúságba hozhatta a' férjnek is élete módját, akár végre azért, mivel féltek, hogy ne talán a' betsület szerető emberek magok, inkább el-titkolják ezen gonoszságot, mint sem meg-büntessék; inkább nem kívánják azt tudni is, mint sem megbosszulják. 's a' t.

A' Találós Mese volt az *Énoch'* fel-
ragadtatása, a' Rejtett Szó *Kréta*, melly-
ből ki-telik *rét*, kettőzve *Tata*.

Találós Mese.

Két forrás fakad egy hegy alól, két kis pa-
takot mos,
Nem széles, nem mély, nem sebes egy-
gyike is
Úgy de tsalárdfággal nagy mély, és gyors
vizeket győz;
Mert fok okos főnek veszi gyakorta eszt,
Szathmárról.

Rejtett Szó.

Négy egész gyomrába vizet 's halat kerít;
A' két szélfő földre ősz-fejér színt terít;
A' két végfő bár vén, az abrakra nyerít,
'S füvel él; hogy meg-fejtsd barátom tedd
ízerit.
Martosról, Édes Gergely.

*A harmadik nagy folyó-vize Magyar Or-
szágának, Dráva;*

Ered ez Cárinthiában, 's Magyar Or-
szágot Tóth Orzágtól el-szakasztja. Sebes-
sen foly, és alkalmas volna nagy hajók-
nak

nak hordozásokra is, ha kivált a' tőkétől tökéletesen ki-tisztíttatnék. Az előtt is ugyan, de kivált a' háborútól-fogva a' Komáromi és más Hajók Eszékig, 's fellyebb is, felfelé vontatják a' Dráván a' terhes hajókat. A' *Szala-vize* melly Stájérben (Stiriában) ered, és Légrádnál Szala Vármegyében a' Drávába szakad, formálja vele a' Mura-szigetét, vagy *Mura-közt*, melly nevezetes nem tsak jó búzájáról 's boráról, hanem az itt igen bővölködő eperj fákról is, és a' felyem - éresztő bogarakkal való hasznos kereskedésről. — Leg-nagyobb szélessége a' Drávának száz húsz öl. A' Dunába szakad *Almásnál* Eszék alatt, a' hol állt hajdan az a' nagy híd, mellynek hossza egy fertály mért föld, a' szélessége tizen-négy öl volt. 1566-ban Solimán Török Tsászárnak parantsolatjára tizen-két napok alatt építette azt huszon öt ezer ember; de a' következő időkben tizen-három prófont malmokkal együtt a' Keresztyénektől el-égettetett.

Shakespedárnak Jubileuma.

Született ez a' Nagy Poéta Shakespear *Stratfordban* 1564-ben. Sok remek munkákat dolgozott az Ánglusoknak gyönyörködtetésekre, mellyekben ha a' teátrumnak

ré-

régulájit nem követte is; de ezen hibát az ő képzelődésének elevenfégével, és követ-
hetetlen szépségekkel ki-pótolta. Sokan ne-
vezik az ő Szomorú-játékait tsudálatos mon-
strumoknak, mellyekben a' fok képtelenfé-
gek 's rendeletlenfégek között találkozik az
olvasó egészen meg-lelkesített Scénákra,
fel-emelkedett gondolatokra; és szívre ható
nemes érzésekre. Meg is tisztelték ezt már
életében, Erőbeth Királyné, I-ső Jakab Ki-
rály, és fok Angliai Lordok, a' kik az Angliai
Literáturát bódogítani akarták. A'többek kö-
zött egy Lord ezer sterlinget küldött neki egy
nap ajándékba. Ez más Országban méfének
tetszik; a' mi Angliában valósággal meg-esik, a'
hol az érdemet meg-betsülik's meg is jutalmaz-
tatják. Meg halt ez a' Nagy Poéta 1616-ban, é-
letének 52-dik esztendejében. — Ama híres
Komédiás *Garrik*, a' ki olly nagy betsüle-
tet szerzett magának egész Angliában, hogy
a' Lordokkal 's Hertzegekkel együtt tárfal-
kodott, egy közönséges Jubileumot vagy In-
nep napot szentelt ennek a' halhatatlan Po-
étának meg-tisztelésére 1769-ben, a' Nyár'
közepében, *Stratfordban*, az ő születésé-
nek helyében. Erre az Innepre, a' meg-
határozott napra az Újságok által bé-hívta
Garrik Angliának minden Fő-embereit 's ér-
zékeny Lakosait. Meg is jelentek az An-
glusok erre a' Nemzeti Innep napra, még
pe-

pedig olly nagy számmal, hogy a' Városban el nem férvén, a' mezőben tsináltak fátorokat, fok ezerek pedig a' magok kotsijokban, vagy az ég alatt háltak. A' munkát, mellyet e' végre készített Garrik, nevezte *Jubileum*nak, 's tartott más-fél óráig. Ebben a' Befzéllgetésben mesterfégefen öszve-szötte Garrik azokat a' jeles történeteket, mellyek illy fok ezer emberek közt Statfordban a' Jubileum' napján vagy valófággal megestek, vagy leg-alább meg-eshettek. Minekutánna a' teátrumban ezekkel gyönyörködtette és készítette a' Nézőket: megjelentek hirtelen a' teátrumon számos emberek, kik a' Shakespeár' emlékezetére egy-néhány versket énekeltek; bort ittak egy fa pohárból, mellyet a' Statfordi Magisztrátus abból az eperj fából készíttetett, mellyet Shakespeár a' maga háza előtt tulajdon kezével plántált. Ezt el-befzélltték a' parasztok egymásnak, és a' pohár eránt nagy tiszteletet mutattak. — Ezek után változtattatott a' teátrum, és előadta a' Statfordi nagy piatzot az ott lévő toronnyal együtt; mellyben egy harang meghúztatott. Ennek hangjára a' rendes Jádzo-személyeken kívül fok egyéb emberek is begyűjtettek a' Jádzo-helyre, hogy a' valófágos piatzot annál elevenebben majmolhassák. Ekkor elkezdődött az a' pompás *Processio*, mellyhez hasonló soha a' Világban femmi-féle teátrumon nem láttatott.

A' többi következik.